

УДК 343(477)

Б. М. Качмар

О. О. Юхно

**ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ
ТА УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО І КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
РОЗВИТКУ УКРАЇНИ**

Охарактеризовано існуючі на сучасному етапі розвитку України проблемні питання щодо протидії організованій злочинності оперативними підрозділами органів внутрішніх справ та удосконалення чинного кримінального і кримінального процесуального законодавства та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: протидія злочинності, оперативні підрозділи, організована злочинність, статистичні дані, організовані групи і угруповання, характеристика злочинності, підрозділи досудового розслідування, пропозиції.

Однією із суттєвих проблем в Україні на сьогодні залишається протидія злочинності, криміногенні фактори якої, пов'язані з економічним, політичним та соціальним розвитком суспільства. Найголовнішою ознакою сучасної злочинності, що суттєво впливає на рівень суспільної небезпеки, є її організований характер. Організована злочинність проявляє себе як особливий вид криміногенної обстановки, що все більш виразно проявляє риси соціального інституту. Ступінь суспільної небезпеки цього виду злочинності у більшості визначається її основними властивостями – організованістю і системністю злочинної форми поведінки. За останні роки у національних і зарубіжних галузях права та науковій літературі проблемам надання різних форм характеристики організованої злочинності та її окремих аспектів приділяється досить велика увага. За визначеннями В. М. Дрьоміна, Я. Ю. Кондратьєва, С. Д. Максименка, Б. В. Романюка та інших вчених, бібліографія з цієї проблематики налічує тисячі найменувань, і можна з упевненістю зазначити, що динаміка подібних публікацій не поступається динаміці організованої злочинності [1, с. 428–429], що ми підтримуємо. Немає фізичної можливості навіть поверхово відобразити величезну безліч ідей, думок, пропозицій, висловлених різними авторами з тих чи інших питань організованої

злочинності. Однак кількість публікацій і досліджень не приносить наявних результатів і ефективності у протидії організованій злочинності, що розвивається відповідно до певних закономірностей. У галузі злочинності слід визначити властивості та ознаки організованої злочинності, зокрема як тіньового, нелегального, тобто такого, що знаходиться поза законом, соціального інституту, що відкрито змагається з легальними державними інститутами, що є його сутністю і загальносуспільною небезпекою. Як і всі види кримінальних правопорушень, організована злочинність характеризується кількісними та якісними показниками, які дозволяють розглянути це явище з точки зору його феноменології.

За 20 років незалежності України на її території зареєстровано понад 2,5 млн тяжких і особливо тяжких злочинів, з яких близько 80 тисяч учинено у складі організованих злочинних організацій. Динаміка організованої злочинності, за визначенням О. О. Подобного, характеризується значною активізацією у першому десятиріччі, в період первинного накопичення та перерозподілу капіталу, а також поступовим зменшенням у другому, що досягнуто завдяки значним зусиллям правоохоронних органів [2, с. 143–148]. Досить поширеною є практика формування статистики щодо функціонування організованих груп і злочинних організацій як у пострадянських країнах, так і в Україні. В той же час вона формується складно. Наскільки ці відомості відповідають реальному стану справ – невідомо, тому що в поле зору правоохоронних органів не потрапляють (або потрапляють, але згодом «випадають») більшість організованих злочинних груп, що діють у сфері економічної діяльності, наркобізнесу, торгівлі краденими автомобілями, зброєю, предметами старовини, мистецтва та ін. Так, за даними МВС України, в 1995 р. було виявлено 871 організованих злочинних груп (ОЗГ), в 1996 р. – 953, 1997 р. – 1079, в 1998 г. – 1175. З 2001 р. активність правоохоронних органів стала спадати: в 2000 р. виявлено 960 ОЗГ, в 2001 р. – 770, в 2002 р. – 721, в 2003 р. – 634, в 2004 р. – 695, в 2005 р. – 551, в 2006 р. – 466 [3]. Очевидно, що орієнтація на статистику щодо виявлених ОЗГ не дає уявлення про масштаби організованої злочинності в Україні, тим більше – як про всесильну «мафію». Викривлення підходів та безпосередній вплив на формування відомчої статистики МВС України має тенденцію

останніх років щодо стабілізації майже на одному рівні кількості виявлених організованих злочинних угруповань та осіб, які брали в них участь: 2007 рік – 420/1628; 2008 – 378/1457; 2009 – 379/1570; 2010 – 397/1588; 2011 – 395/1584; 11 міс. 2012 – 258/1099. Водночас із року в рік зменшується кількість виявлених злочинів, учинених учасниками таких угруповань (відповідно: 4682, 3670, 3514, 3135, 3023, 2128), що вказує на втрату наступальності у діяльності, зокрема оперативних підрозділів не тільки Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю, але й інших галузевих підрозділів правоохоронних органів, зокрема органів внутрішніх справ. У структурі організованої злочинності значне місце посідають корисливо-насильницькі злочини, що в найбільшому ступені завдають шкоди особі, власності, правам та інтересам людини. Це, передусім, убивства із корисливих мотивів або на замовлення, розбійні напади, вимагання, позбавлення волі або викрадення людини, бандитизм. Однак разом із зазначеними тенденціями і даними, що свідчать про недостатню ефективність протидії організованій злочинності, необхідно підкреслити, що вони повною мірою не розкривають об'єктивної картини додатково ще й у зв'язку з високим ступенем її латентності.

Державна статистика передусім повинна відбивати відомості про п'ятдесят три склади злочинів, що за Кримінальним кодексом України (далі – КК України) кваліфікуються як організовані. Окремим рядком в облікових документах усіх правоохоронних органів мають фіксуватися інші злочини, що вчинені організованими злочинними угрупованнями. При цьому головний акцент у кримінальній статистиці слід робити не стільки на злочинах, скільки на власне викритих організованих групах у злочинних організаціях, а також їх організаторах, виконавцях і співвиконавцях. Оцінювання діяльності всіх державних органів, що виконують завдання протидії з організованою злочинністю, тільки за кількісними показниками щодо виявлених і розкритих злочинів, на наш погляд, є однією з причин низької ефективності протидії організованій злочинності у країні.

Ми підтримуємо позицію окремих вчених і практиків, зокрема С. С. Овчинського, що переорієнтація системи обліку та звітності про організовану злочинність від обліку «конкретного випадку» до обліку злочинного угруповання (ОГ або ЗО)

неминуче призведе до якісних змін у стратегії і тактиці протидії з організованою злочинністю, що полягає у тому, що цільові орієнтири повинні вести не тільки до розкриття злочину окремого учасника, а й до розвалу всієї організації шляхом викриття максимальної кількості її членів, особливо керівників, ватажків за рахунок оперативно-розшукових заходів (оперативних комбінацій, оперативних операцій та ін.). Традиційні методи гласного розслідування окремих кримінальних проваджень щодо учасників організованих груп і злочинних організацій, на думку зарубіжних спеціалістів, заважають такому підходу [3, с. 295].

На сьогодні статистика після вступу в чинну дію КПК України зосередилась у Генеральній прокуратурі України, що ускладнює отримання окремих статистичних даних, зокрема науковцями. Відсутність певної і необхідної статистики у сфері протидії злочинності негативно впливає на рівень та якість наукових досліджень проблем кримінального права. У зв'язку із цим В. О. Навроцький звертає увагу на складність доступу до матеріалів практики та зазначає, що більшість авторефератів за спеціальністю «кримінальне право» взагалі не містять вказівок про емпіричну базу досліджень [4, с. 40]. Зазначені та інші чинники за такого незадовільного стану мають місце разом із окремими недоопрацюваннями у законотворчій діяльності, серйозними прорахунками в діяльності оперативних, слідчих і інших підрозділів правоохоронних органів країни. Постановка цієї проблеми викликає необхідність здійснення спеціального наукового дослідження ефективності застосування нових норм КК та КПК України про організовану злочинність.

Критичний аналіз істотних розходжень між показниками виявлення і розслідування кримінальних проваджень про злочини з ознаками організованості та даними судової статистики щодо їх розгляду у судах зумовлює дійти висновку про неефективність діючої судової системи країни, реформування якої затягується. На жаль, у цій сфері спостерігається не тільки зволікання, а і, як це вбачається з повідомлень ЗМІ, поширення корупції та інших зловживань, починаючи із призначень на посади суддів. Щодо низьких результатів розгляду кримінальних проваджень про організовану злочинність у судах, їх діяльність потребує серйозного удосконалення. Кримінально-правові норми про організовану

злочинність не працюють не тому, що вони недосконалі, а через те, що кримінальне судочинство не забезпечує застосування передбачених ними реальних покарань відповідно до тяжкості вчиненого. Оскільки судова система України не здатна провести самокритичний аналіз неефективності своєї діяльності, було б доцільним провести моніторинг під егідою спеціальної комісії Верховної Ради для дослідження цього питання.

Концепцією державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю, схваленою Указом Президента України від 21.10.2011 № 1000/2011 [5], зокрема зазначено, що наявності сьогоденної організованої злочинності сприяють такі глобальні соціально-економічні процеси, як урбанізація, міждержавна та міжрегіональна міграція, формування світового інформаційно-культурного простору, а характерним для організованих злочинних угруповань є достатньо високий рівень організованості, стійкі корупційні і міжнародні злочинні зв'язки. Для досягнення своєї злочинної мети учасники організованих злочинних груп і угруповань все частіше вдаються до вчинення корисливонасильницьких злочинів. У цьому зв'язку одним із напрямів реалізації Концепції визначено удосконалення існуючих та розроблення нових методів протидії організованій злочинності, а серед окремих напрямів – необхідність впровадження в практику результатів відповідних наукових досліджень та вивчень.

У країні немає жодного гучного судового процесу, який би показав, що сучасна організована злочинність в Україні – це справді «п'ята влада». Як дотепно у свій час зауважив А. Ф. Зелінський, «у нас ця «п'ята влада» сприймається як легенда із інопланетянами, які, як усім добре відомо, занесли літати до нас на своїх тарілках, але чомусь жодного з них ще не зловили і навіть не сфотографували» [6, с. 206–207]. Орієнтуючись на офіційну статистику МВС, Н. А. Орловська посилення за: [7] дійшла висновку про домінування у структурі організованої злочинності груп загальнокримінальної спрямованості, що, власне, відповідає реальному стану справ, виходячи із розуміння ОЗГ згідно з КК України. Зокрема Н. А. Орловська вважає, що здійснений нею аналіз ситуації у Південному регіоні України підтверджує загальну тенденцію по державі щодо груп і організацій, які мають

загальнокримінальну спрямованість і лідирують серед виявлених кримінальних правопорушень такої категорії. Згідно з результатами проведеного нею дослідження за питомою вагою злочинні спільноти загальнокримінальної спрямованості у Південному регіоні більш показні, ніж у цілому по Україні. Так, в АР Крим такі групи і організації склали 77 %, у Миколаївській області – 78,5 %, в Одеській області – 91 % .

Комплексне оцінювання стану протидії з організованою злочинністю може бути здійснено лише на основі аналізу інформації чотирьох рівнів державно-правової діяльності: оперативно-розшукової, слідчої, судової та кримінально-виконавчої. За такого підходу суспільство і державні правоохоронні органи могли б мати повну й об'єктивну оцінку характеристики стану організованої злочинності в країні, що б дозволило предметно вивчати її тенденції, прогнозувати розвиток і своєчасно коректувати стратегію і тактику протидії організованій злочинності, також використати й зусилля законодавця. Зокрема це стосується удосконалення чинного кримінального та кримінального процесуального законодавства України.

З метою вирішення наявних проблем протидії, зокрема організованої злочинності, та удосконалення чинного законодавства доцільно звернутись до законопроекту «Про основи державної політики щодо протидії злочинності» [8], у статті першій якого є певні визначення, які доцільно використати у наукових дослідженнях та реалізувати у практичній діяльності: 1) протидія злочинності – це діяльність суб'єктів реалізації державної політики з протидії злочинності, спрямована на запобігання виникненню умов, що сприяють учиненню злочинів, їх припинення, виявлення, розкриття та розслідування, забезпечення об'єктивного розгляду в судах; 2) заходи протидії злочинності – це сукупність дій, засобів і методів, які застосовуються суб'єктами реалізації державної політики з протидії злочинності з метою впливу на відповідні суспільні відносини. Крім цього, у статті п'ятій зазначено основні напрями державної політики щодо протидії злочинності, з яких для виконання більшу частину покладено на оперативні й інші підрозділи ОВС: запобігання нанесенню шкоди людині, суспільству, державі; ослаблення дії криміногенних чинників; запобігання виникненню організованих злочинних угруповань; виявлення,

припинення та розслідування злочинів; забезпечення відшкодування шкоди фізичним та юридичним особам державі; запобігання встановленню корумпованих зв'язків із державними службовцями та посадовими особами, припинення зрощування кримінальних структур із органами державної влади, утягненню їх у злочинну діяльність, зменшення кримінального тиску на економічні відносини; обмеження незаконного обігу зброї, наркотичних засобів, проявів пияцтва і алкоголізму, проституції та інших супутніх для злочинності явищ; недопущення втягнення у злочинну діяльність нових соціальних груп, особливо неповнолітніх; запобігання легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, використанню суб'єктів підприємницької діяльності для реалізації злочинних намірів. Водночас у статті шостій цього ж закону вказано на шляхи реалізації цих напрямів, зокрема: удосконалення механізму міжвідомчого та міжнародного співробітництва у сфері протидії злочинності шляхом обміну інформацією, досвідом роботи, проведення спільних заходів; удосконалення форм і методів протидії злочинності та підвищення ефективності заходів у сфері протидії злочинності та корупції: розроблення нових форм і методів протидії злочинності та запровадження їх у практику та ін. На нашу думку, прийняття вказаного закону надасть можливість більш ефективно виконувати свої обов'язки оперативними підрозділами щодо протидії загальнокримінальній та організованій злочинності.

Проте порушені питання не є остаточними і потребують додаткового дослідження або наукового вивчення.

Список використаних джерел: 1. Психологічні особливості організованих злочинних об'єднань (використання психологічних знань у протидії організованій злочинності : наук.-практ. посіб. / за ред. Я. Ю. Кондратьєва, С. Д. Максименка, В. Б. Романюка. – Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. – 436 с. 2. Подобний О. О. Кримінально-правова регламентація протидії організованій злочинності : монографія / О. О. Подобний ; Одес. держ. ун-т внутр. справ. – Одеса : Юрид. літ., 2010. – 192 с. 3. Овчинский С. С. Оперативно-розыскная информация : Теоретические основы информационно-прогностического обеспечения оперативно-розыскной и профилактической деятельности органов внутренних дел по борьбе с организованной преступностью / С. С. Овчинский ; под ред. А. С. Овчинского, В. С. Овчинского. – М. : Инфра-М, 2000. – 367 с. 4. Навроцький В. О. Чому законодавець та правозастосовна

практика байдужі до рекомендацій кримінально-правової науки / В. О. Навроцький // Наука і правоохорона. – 2008. – № 1. – С. 37–44.

5. Концепція державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю : схвал. указом Президента України від 21 жовт. 2011 р. № 1000/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1000/2011>.

6. Зелинский А. Ф. Криминальная психология / А. Ф. Зелинский. – Киев : Юринком Интер, 1999. – 240 с.

7. Дремін В.Н. Организованная преступность и криминальная культура: механизмы взаимодействия / В. Н. Дремін // Криминальная ситуация на юге Украины: особенности и проблемы сдерживания : сб. науч. ст. / отв. ред. М. Ф. Орзих, В. Н. Дремін ; Одес. нац. юрид. акад. ; Центр по изучению транснацион. преступности и коррупции америк. ун-та ; Одес. информ.-аналит. центр по проблемам противодействия организ. преступности. – Одесса : Феникс, 2003. – С. 78–87.

8. Про основи державної політики щодо протидії злочинності : проект закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/314729>. – 29.03.2010.

9. Стан та структура злочинності в Україні / МВС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://mvs.gov.ua>.

10. Організована злочинність в Україні та країнах Європи : посібник / [О. М. Джу́жа, В. В. Василевич, Н. В. Кулакова та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джу́жі. – Київ : ХНУВС, 2007. – 138 с.

11. Січка́р В. О. Використання досвіду поліції зарубіжних країн в діяльності міліції України по забезпеченню прав та свобод людини (організаційно-правовий аспект) : монографія / В. О. Січка́р. – Донецьк : Ноулідж, Донец. від-ня, 2009. – 174 с.

12. Сорочик Ю. Ю. Європол: новітні тенденції у протидії організованій злочинності / Ю. Ю. Сорочик // Південноукраїнський правничий часопис. – 2009. – № 1. – С. 162–164.

13. Султ Г. Соотношение международного и государственного права в теории и конституционной практике / Г. Султ // Закон и жизнь. – 2007. – Ноябрь.

14. Тарасенко В. Є. Агентурний метод у діяльності оперативних підрозділів ОВС України в умовах євроінтеграції / В. Є. Тарасенко // Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., (Одеса, 23 квіт. 2010 р.) / Одес. держ. ун-т внутр. справ. – Одеса : ОДУВС, 2010.

15. Юхно О. О. Актуальні аспекти використання зарубіжного досвіду щодо забезпечення оперативно-розшукового попередження і кримінологічного запобігання та припинення злочинів / О. О. Юхно // Південноукраїнський правничий часопис. – 2009. – № 3. – С. 18–22.

16. Юхно О. О. Євроінтеграційні процеси в Україні: теоретичний і практичний аспекти оперативно-розшукового запобігання злочинам / О. О. Юхно // Південноукраїнський правничий часопис. – 2010. – № 1. – С. 29–34.

Надійшла до редколегії 06.02.2014

Качмар Б. Н., Юхно А. А. Проблемы противодействия организованной преступности и усовершенствование криминального и криминального процессуального законодательства на современном этапе развития Украины

Охарактеризованы существующие на современном этапе развития Украины проблемные вопросы относительно противодействия организованной преступности оперативными подразделениями органов внутренних дел и усовершенствования действующего уголовного и уголовного процессуального законодательства и предложены пути их решения.

Ключевые слова: противодействие преступности, оперативные подразделения, организованная преступность, статистические данные, организованные группы и группировки, характеристика преступности, подразделения досудебного расследования, предложения.

Kachmar B. M., Yukhno O. O. Some problems of combating organized crime and improvement of the criminal and criminal procedural law at the present stage of development of Ukraine

The article is devoted to the problems of combating organized criminality that exist at the present stage of development of Ukraine. The authors proposed some statements to improve current criminal and criminal procedural legislation.

In this article were analyzed statistics, sectors of practical activities and results of combating organized criminality during the years of Ukraine's independence, and in the last few years. It was proved that in Ukraine exists tendency of having a relatively stable state of the identified quantities of this type of criminality that artificially regulated by law enforcement agencies and is caused by latency.

In this regard the authors analyzed the views of scholars, practical officials, and offered some improvements to the form of statistics and its content. Also the authors considered of free access of scientists to the statistic information who can make suggestions for practical units that combat organized criminality taking into account its international and transnational character.

In the article analyzed some problems of the effectiveness of trial investigations this category of criminal cases. The authors made a critical analysis of the existing criminal law and criminal procedural law of Ukraine, made specific suggestions for their improvement, which will allow more effective use of investigations and search operations in matters of combating organized criminality.

Keywords: fight against crime, operational units, organized criminality, statistics, organized groups and factions, characteristic of the crime, units of pre-trial investigation, suggestions.

УДК 343.98

В. Г. Озар

Виявлення органами досудового розслідування ознак злочинів, пов'язаних із катуванням

Проаналізовано кримінально-правові норми, які встановлюють відповідальність за катування та інші злочини, пов'язані із катуванням. Розкрито зміст понять «ознаки катування» та «виявлення злочинів». Доведено необхідність розгляду кримінально-правових та криміналістичних ознак катування та розглянуто їх. Висвітлено засоби та методи виявлення ознак злочинів, пов'язаних із катуваннями.

Ключові слова: кримінально-правові норми; ознаки катування; виявлення злочинів; засоби виявлення; ознаки злочинів; злочини, пов'язані з катуваннями.

Заборона катувань обумовлює необхідність боротьби з ними шляхом реального притягнення злочинців до кримінальної відповідальності. Покарання винних залежить, у першу чергу, від ефективної діяльності правоохоронних органів щодо виявлення та розслідування фактів такої протизаконної діяльності. Боротьба з указаним видом злочинів є пріоритетним напрямком діяльності правоохоронних органів, що обумовлюється кількома чинниками. По-перше, виявлення злочинів утруднюється їх латентністю, так як може вчинятися у правоохоронних органах та приховуватися з метою підтримання репутації цих органів. По-друге, розслідування катувань може супроводжуватися значною протидією з боку корумпованих службових осіб. Це викликає неабияке занепокоєння, зважаючи на збільшення кількості заяв та повідомлень про жорстоке поводження та нелюдське насилля над особою.

Виявлення злочину є необхідною передумовою його розслідування [1, с. 243]. Виявити злочин, у тому числі й катування, означає встановити: по-перше, ознаки підготовки до злочину; по-друге, ознаки вчинення такого злочину; по-третє, ознаки вчиненого раніше злочину та прихованого.